

Бородихина // Химия в школе. – 1983. – № 5. – С. 29–32.

3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / Семен Устимович Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 374 с.

4. Закон України "Про загальну середню освіту" // Нормативно-правове забезпечення освіти : у 4 ч. / [гол. ред. В. В. Григораш]. – Х. : Основа, 2004. – Ч. 1 : Доктрина, закони, концепції. – С. 59–86.

5. Мелешко В. Індивідуалізація та диференціація навчання у сільській малочисельній школі / В. Мелешко // Початкова школа. – 2009. – № 3. – С. 52–54.

6. Організація і методи роботи вчи-

теля з двома класами / [за ред. С. Х. Чавдарова]. – К. : Радянська школа, 1951. – 140 с.

7. Проект Концепції розвитку освіти до 2025 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvita.ua/news/43501>

8. Прокопів Любов. Діяльність малокомплектної школи в Україні (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.) / Л. Прокопів // Науковий журнал ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника". – 2014. – Вип. 4. – С. 33–38.

9. Статистичні дані про середні,

дошкільні та позашкільні заклади освіти системи Міністерства освіти і науки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua>

10. ЦДАВО України. Ф. Р-2. Кабінет Міністрів України. Опис. 8. Листування з Міністерствами та центральними установами УРСР про використання асигнувань по установах народної освіти. – Т. 1. – Спр. 43 : Матеріали про розвиток шкільної мережі на Україні (1949, 1950 н. р.). – 136 арк.

Стаття надійшла 10.04.2015 р.

УДК 37.05 (477.83/.86)

Галина РУСИН

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В ГАЛИЧИНІ

У даній статті на підставі історичного розвитку шкільництва в Галичині розглянуто шкільну освіту та шлях української національної школи. Автор аналізує чинники впливу на процес становлення та формування національної системи освіти.

Ключові слова: українська педагогіка, народна педагогіка, українська національна школа, національна система освіти, Галичина.

G. Rusyn. The Historical Development Of School Education In Galicia. In this article reviewed schooling and the way Ukrainian national school based on the historical development of the school system in Galicia. The author analyzes the factors that influenced the process of incipience and formation of a national education system.

Keywords: Ukrainian pedagogy, national education, Ukrainian national school, national education system, Galicia.

Мета: розкрити на підставі історичного розвитку шкільництва Галичини та розглянути розвиток шкільної освіти, значення передових діячів, освітян, їх працю у формуванні національної школи.

Постановка проблеми в загальному вигляді. На сучасному етапі сьогодення важливе значення має вивчення історичного розвитку освіти та станов-

лення української національної школи. Тільки працюючи з минулим, та вмівши поєднати із сучасним дадуть змогу виховати сучасну молоду людину, яка пізнає себе; розкрити й одне з найважливіших питань – знайти своє місце у цьому складному суспільстві, бути гідним своїх пращурів, достойно представити себе на європейському просторі.

Аналіз наукових досліджень. За роки незалежності України надбання вчених щодо розвитку шкільництва в Галичині поповнилися новими дослідженнями. Професійне становлення вчителів у Східній Галичині 1867–1939 рр. висвітлила М. Барна, С. Лаба; учительський рух окресленого періоду – Д. Герцюк, І. Курляк., О. Ковальчук. Діяльність культурно-освітніх товариств краю вивчали І. Андрухів, Г. Білавич, О. Винничук, І. Воробець, дидактичні проблеми галицького шкільництва 20–30-х рр. ХХ ст. – Т. Завгородня.

Виклад основного матеріалу. Упродовж всього історичного шляху українська педагогіка розвивалась як цілісний організм на народній, українській, національній основі. Вона зберігала властивості, єдині для всього українства та з елементами, що притаманні окремим територіям. Усе це засвідчує багатство і силу, повноту української педагогіки.

Шкільництво Галичини в історичному просторі завжди зазнавало утисків з боку Польщі, пізніше – Австрії. Однак

кожен з цих періодів мав своє значення, свій вплив на формування української національної школи.

З першим поділом Польщі Галичина входить до складу Австрії (1918), і стан освіти зазнає певних змін. Життя українців дещо поліпшилось, тому й умови для освіти стали більш сприятливими. Щоб здобути прихильність українського народу, Влада Габсбургів зменшила польський вплив на українців. Австрія видала ряд конституційних законів та зобов'язала польську шляхту дотримуватись їх. У такому процесі активну участь взяло греко-католицьке духовенство, що стало опорою для українського народу та отримало рівні права з іншими конфесіями. Марія Тереза 1774 р. видає постанову про право українців-русинів на здобуття освіти, вони також одержують рівні права з поляками в доступі до керівних посад.

Української школи у Східній Галичині в той час, як такої, не було. А в тих декількох школах, що існували, навчання проводили дяки, які учням давали примітивні знання. Щоб покращити ситуацію, цісарський уряд 1774 р. впровадив школи трьох типів:

- однокласні парафіяльні, у яких користувалися місцевою поговіркою;
- трикласні (тривіальні) з німецькою та польською мовами навчання;
- чотирикласні з німецькою мовою навчання, що готували учнів для продовження освіти в середніх школах (гімна-

зіях).

Звідси ми бачимо, що всіма державними школами Галичини, проєктованими на впровадження цісарською Австрією, були навчальні заклади для українців не українськими національними, а напрямку німецького, австрійського.

Марія Тереза 1774 р. видала розпорядження про організацію державних початкових шкіл. Дозволявся переклад німецьких шкільних підручників українською та польською мовами. Мовою перших шкільних підручників для цих шкіл "Читанки" (1786), "Катехізису" (1788), "Букваря" (1790) [1, 236].

Вступивши на австрійський престол, Йосип II ще активніше та завятіше впроваджував реформи. Будучи прихильником європейських теорій, мав намір зробити державу "взірцем освіченого абсолютизму", разом з тим підняти рівень економічний, підвищити ефективність правління та вдосконалення освіти. Так 1781 р. він видає наказ про обов'язковість початкової освіти. Відкриваються греко-католицькі духовні семінарії в м. Львові (1783), пізніше – у м. Перемишлі та м. Станіславі. 1784 р. створено перший в Україні Львівський університет, у якому відкрито кілька українських кафедр. Відбулось визнання української мови як "крайової".

Смерть Йосифа II та утиски польської шляхти не дали змоги в повному обсязі скористатись українському народу цими благами. Шкільництво, так і не піднявшись, знову занепало. Навчання українською мовою обмежувалося, а відкриття українських тривіальних шкіл стало можливим тільки там, де не було німецьких чи польських.

1812 р. урядом Австрії скасоване обов'язкове початкове навчання. Ведеться політика інтенсивної денационалізації українців. Так, греко-католицьке духовенство встає на захист української мови і національного шкільництва. Митрополит Михайло Левицький, канонік Іван Могильницький, гурток молодих львівських богословів на чолі з "Руською трійцею" – Маркіяном Шашкевичем, Яковом Головацьким та Іваном Вагилевичем.

Ректор Львівської духовної семінарії Венедикт Левицький, підтримуючи молодих семінаристів, видав наказ – займатись читанням рідної історії, вивчати українську мову, складати словники, перекладати корисні книжки та літературу для подальшого її використання в початкових школах [1, 238].

Першоджерелом педагогічних по-

глядів "Руської трійці" стали українська народна педагогіка, прогресивні знахідки українського шкільництва княжої доби та інше.

Головною метою "Руської трійці" було пробудження в українців національної свідомості, прагнення до власної державності, утвердження в житті й поведінці дітей і молоді народних чеснот та норм християнської моралі. Ідеал – освічений українець, пройнятий власною національною і людською гідністю в ім'я щастя України [1, 239].

У розв'язанні проблеми щодо національної освіти "Руська трійця" вирішальну роль відвела українській школі з рідною мовою навчання. Маркіян Шашкевич видав "Читанку для діток народних училих руських", яка стала знаменною віхою в історії українського шкільництва та, за словами автора, "веде ступенево дітей за ручку від сучасності до майбутнього, від їх хати у широкий світ". Також започатковано в Галичині українське шкільне підручничоктворення. Слово "читанка" набуло широкого використання.

Педагогічні погляди "Руської трійці" мали неабиякий вплив на формування нової генерації українських учителів. Діяльність товариства стала кроком уперед у розвитку національного руху на західноукраїнських землях від вирішення культурно-мовних до постановки соціально-економічних і політичних питань. Збірка "Русалка Дністрова" (1836) виділялась з тогочасного літературного потоку, стала близькою і зрозумілою для пересічного читача. Її зміст визначають **три основні ідеї**: єдність українського народу, розділеного кордоном різних держав, та його об'єднання; позитивне ставлення до суспільних рухів; становлення народних борців за національне визволення. Збірка складається з чотирьох розділів:

1. Фольклористична частина "Пісні народні" презентувалась науковою розвідкою І. Вагилевича.

2. Оригінальні твори упорядників становили другу частину – "Складання", куди ввійшли ліричні поезії М. Вагилевича та Я. Головацького.

3. Третій розділ "Переводи" подав сербські народні пісні в перекладах М. Шашкевича та Я. Головацького, а також уривок із чеського "Краледвірського рукопису".

4. В історико-літературному розділі "Старина" (з передмовою М. Шашкевича) опубліковані історичні та фольклорні твори, діловий документ та бібліографі-

чна відомість про слов'янські й українські рукописи [8].

Н. Кобринська одна з перших у Галичині надала важливого значення інституції суспільної опіки та виховання українського дошкільника для загальнонаціональної справи. Нею було опрелюдено ідею українських дошкільних закладів ("охоронок", "захоронок"). У її оповіданні "Перша вчителька" (1892) показано значення "знань з народу" у родинному вихованні дітей засобами народної педагогіки. Ідеї організації суспільного виховання дошкільнят активно впроваджували М. Білецька, М. Грушевський, М. Наконечна, Г. Шухевич.

1856 р. цісарський уряд скасував обов'язкове викладання рідної мови в східно-галицьких школах. Цісарська Австрія підступно й хитро спекулювала на напружених україно-польських відносинах. Водночас опиралась на польських вельмож, щоб були вірними та упокорювали українців. Зобов'язавшись на вірність владі, польська шляхта отримала для себе необмежену владу в Галичині. Усі наступні роки, аж до розпаду цісарської імперії (1918), велась постійна боротьба педагогічної громадськості за українську школу, національну систему освіти і виховання, права української мови.

На той час уся шкільна влада перебувала під керівництвом поляків. Школам, у яких збереглось дещо українське, слід було боротись. В усіх українських школах з 2 класу вчили польську, а з 3 класу – німецьку мови. Для українців існували здебільшого одно- або двокласні школи, декілька чотирикласних і жодної семикласної. Діти були змушені відвідувати польські заклади, у яких весь навчально-виховний процес мав польсько-шовіністичний характер.

У більшості міст існували класичні гімназії з обов'язковим вивченням польської та німецької мов. Тривалість навчання становила 8 років. За кожен українську гімназію велась боротьба. Такі заклади знаходились у Львові, Перемишлі (1887), Коломиї (1893), Тернополі (1989). Пізніше їх відкрили у Станіславі (1905) та Львові (1906).

У цей період відбувається становлення української гімназійної педагогіки та підручничокзнавства. Активну участь у їх розробці взяли професори гімназій В. Ільницький, А. Вахнянин, О. Партицький, О. Дейницький, Ю. Романчук та інші.

З 1869 р. в Австрії почали засновуватись "учительські семінарії". У Східній Галичині їх налічувалось 14, здебільшого двомовні. Було зрозуміло, що ніхто з

чужих не створюватиме українську національну школу й освіту. Цю відповідальність взяли на себе українські культурно-освітні об'єднання "Просвіта" (1868), "Руське педагогічне товариство" (1881), рух народовців, студентських громад, Взаємна поміч українських учителів (1905) та Українська громада (1908).

Активізуються меценатство, відкриття українських приватних шкіл та гімназій (професійне та мистецьке учнівство), де прослідковуються сплеск енергії та творчої праці українського народу. Проводяться різного роду шкільні змагання з польською молоддю, чим мотивується зростання національної свідомості галичан, хоча в рамках чужої освітньої системи розвиток українського державного шкільництва залишався малоперспективним.

Стараннями громадськості, різних товариств засновано приватні українськомовні гімназії в Яворові, Городенці, Рогатині, Долині, Чорткові; монастирські гімназії сестер Василянок – у Львові й Станіславі.

І сьогодні в м. Івано-Франківську існує монастир Сестер Василянок, який містить чоловічий та жіночий монастирі, який знаходиться в центрі міста. При жіночому монастирі (функціонує) є початкова Католицька приватна школа, де навчається по три молодших класи. Тут викладають учителі, послушниці монастиря; педагогічну практику проходять студенти (ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника").

1910 р. створюється спеціальний координаційний орган – Крайовий шкільний союз (голова – М. Грушевський) для управління справами українських приватних шкіл. Це посприяло формуванню українського партіотизму, національної свідомості, зміцненню духу, волі, характеру. Відкрито нові спортивні товариства "Сокил" (1894), "Січ" (1900).

У галицькій українській педагогічній пресі широко пропагувалися ідеї української національної школи, народної педагогіки й освіти. Розгортається епоха педагогічної преси, яка їх підтримує і пропагує у часописах "Доля і школа", "Письмо до громади", "Народна школа". Ведеться робота над науковими розробками основ української педагогіки, дидактики, теорії національного виховання – "Газета школьная", "Шкільний часопис", "Учитель" (1889).

Галицька педагогічна преса взяла напрям на репрезентацію концепції ук-

раїнської національної школи, українознавства, націоналізації освіти і виховання. Почали вирізнятись такі видання: "Наша школа" (1909), "Учитель" (1910), "Учительське слово" (1912). Усьому цьому посприяла діяльність Наукового товариства імені Т. Шевченка (1893), наукових шкіл М. Грушевського (1866–1834) та Івана Франка (1856–1916). Спільна праця двох найвидатніших українського педагогічного єднання.

Галицька освітянська інтелігенція, подолавши труднощі й перешкоди, за Австрійською конституцією отримала право на друк українською мовою, тоді як інша частина України під владою Російської імперії такої можливості не мала.

Галицькі діячі І. Франко, В. Стефанік, М. Шашкевич, І. Вагілевич, Я. Головацький та ін. підтримували письменників з Наддніпрянщини: П. Куліша, Щ. Кониського, І. Нечуя-Левицького, Б. Грінченка та інших, друкували їхні твори в Галичині українською мовою. Своїм художнім словом проповідували й утілювали в життя прогресивні ідеї української педагогіки, утверджували народні чесноти і норми християнської моралі, зберігаючи історичну пам'ять наступним поколінням.

Наддніпрянці підтримували галичан морально та матеріально. 1867 р. засновано у Львові новий літературний місячний журнал "Правда" завдяки їхньому фінансуванню. Видання протягом тривалого часу служило органом всеукраїнського єднання. Галицький театр обмінювався репертуаром з наддніпрянським. Така співпраця довела, що українська нація з обох боків кордону – один народ. Діяльність свідомих громадян сприяла цілісному розвитку української педагогіки. Маючи можливість відвідувати Галичину, культурні діячі з Наддніпрянщини під впливом свіжих вражень творили справжні шедеври літератури. М. Коцюбинський на гуцульських народних матеріалах збагатив світову класику твором "Тіні забутих предків". Харків'янин Г. Хоткевич, тікаючи, оселився в Галичині, де організував Гуцульський театр, написав історію України для дітей, нариси про життя гуцулів (збірка "Гірські акварелі"), твір "Камінна душа". Усі вони несли в собі певне педагогічне навантаження.

Під владою Австрії в Галичині розгорнувся могутній український національний рух за розвиток української педагогіки, шкільництва, науки, мистецтва, освіти, культури і літератури. Східна

Галичина перетворилась у центр українства, що згодом стало підґрунтям відродження всього українського. Усе це дало потужний поштовх появі фундаментальної педагогічної праці І. Бартошевського "Педагогія руська, або Наука о вихованні" (1898). Вона вийшла у вигляді підручника з української педагогіки.

Для вирішення освітніх та шкільних проблем постала необхідність у кваліфікованих учителях. Їх готували в Перемишлі (1817) – єдиному невеликому дяко-вчительському інституті в усій Галичині, який утримувався церквою та за рахунок пожертв. Він працював упродовж XIX століття (перший директор – І. Могильницький).

Майбутні вчителі початкових класів проходили навчання (підготовку) на короткотермінових курсах (препарандах), які не мали єдиного навчального плану, підручників, посібників, кваліфікованих лекторів. Виділені кошти були мізерними. Навчання здійснювалось протягом п'яти годин на тиждень, крім практичних вправ. У народній школі навчалися тільки чоловіки. Лише 1848 р. було відкрито жіночі педагогічні заклади з терміном навчання один рік.

З 1871 р. вчителів початкових класів почали готувати вчительські семінарії у Львові, Перемишлі, Тернополі, Станіславі з терміном навчання три, а пізніше – чотири роки. На відміну від курсів, підготовка педагогів тут була більш ґрунтовнішою. Так, до 1910 р. в Галичині налічувалось уже 17 державних учительських семінарій, 14 чоловічих (7 польських, 7 утравістичних). Підвищення кваліфікації учителів здійснювалось у семінаріях, у ході конференцій, у бібліотеках, на курсах.

У період цісарської Австрії й польського панування в Галичині українських учителів та шкіл завжди не вистачало [1, 233–247].

Головні школи були краще забезпечені вчительськими кадрами. У тривіальних школах краю вчительську діяльність здійснювали люди без спеціальної освіти – ремісники, відставні солдати... Фінансування закладів було різним, багато вчителів переходили з однієї школи в іншу. У деяких містах подавалось оголошення про прийом учителя на роботу, описувалось, чим він буде забезпечений. Ішлося, зокрема, про землю, город, вільне випасання худоби на певному вільному пасовиську, гроші (100 fl). Та навіть такі виплати були нерегулярними. Часом учителі звертались до суду щодо заборгованості, та вирішення пи-

тання могло тягнутись роками.

1848 р. єпископ Якимович підписав наказ про навчання (у тривіальних школах) мовою більшості населення, у змішаних школах – двома мовами, опираючись на один з параграфів австрійської конституції. Також місцевий уряд разом з консисторією зобов'язав перетворити за можливості парафіяльні школи в тривіальні, однак за однієї умови – з гарантією забезпечення вчителями.

Для підвищення якості підготовки підручників залучали широке коло авторів до їх написання, стали оголошуватись конкурси. Проте видавати їх було надзвичайно складно. Перш за все, це було пов'язано з цензурою; на той час не дозволялось ніякої самостійної роботи в педагогічній діяльності, а кожна книжка мала пройти духовну, політичну та поліційну цензуру, що внеможливило широкий прояв творчої педагогічної думки.

Діючі в Галичині тривіальні школи нічим не відрізнялись від звичайних, хіба що недотримувались строгих вимог до вивчення німецької мови. Мали підготовчий, перший та інколи другий класи. Учителів на викладання призначала консисторія. Вивчали такі предмети: читання польське і німецьке, письмо, рахунки по-польськи, граматику німецьку, письмо, мову польську і переклад з німецької мови польською. Та в більшості міст переважали звичайні школи. Кожний клас мав свого вчителя, який викладав певний предмет в іншому класі. Готували його при школі головній у Львові лише за півроку.

Отже, у той історичний період школа служила засобом денационалізації українців, освіта обмежувалась вивченням псалтиря, слов'яно-українського письма, а навчання проводив дяк. Мова навчання була німецькою та польською; українським дітям насаджувались інші способи мислення, чужа мова, традиції. Широко застосовувались фізичні покарання.

1845 р. в Галичині існували різні типи шкіл: 31 звичайна, 1718 тривіальних і парафіяльних, 23 дівочі. Проте відвідування їх українськими дітьми шкільного віку було незначним – 13–14 відсотків [2, 27–35].

І. Франко разом з М. Павликом, О. Тарлевським та іншими педагогами-просвітителями стали на боротьбу за народну, демократичну та гуманістичну,

відповідну інтересам народу освіту. Вони усвідомлювали, що молодь, закінчуючи школу, "нездатна до праці на користь народу". І. Франко чітко формулював *мету й завдання народної освіти*: піднести народ на таку височину, на яку підносить людину сучасна наука, озброїти широкі маси народу всіма здобутками людської думки. Освітньо-виховний вплив молоді Іван Франко вбачав у єдності оволодіння науковими знаннями з фізичним розвитком особистості, опираючись на здобутки досвіду попередніх поколінь. У багатьох працях він невдоволений народною освітою, пропонує своє бачення вирішення проблеми, зокрема, у статті "Кінечність реформи навчання української літератури в наших середніх школах". У праці автор розкриває значення рідної мови; у вивченні літератури наголошує на необхідності вчителями критично аналізувати твори, умінні показувати зв'язок із життям. Водночас наполягає на проведенні реформ середніх і вищих шкіл, які були б пов'язані з дійсними умовами народного життя українців. І. Франко також усвідомлював важливу роль учителя в початковій, середній, вищій школах [3, 138–140].

Іван Франко у своїх творах звертається до етносу краю, традицій, звичаїв, на яких у подальшому виховувалась галицька молодь, на цій основі й формувалась мета народної школи. 1913 р. разом з В. Гнатюком він очолив етнографічну комісію НТШ, редагував "Етнографічний збірник". Ним опубліковано ряд праць: "Десять про Борислав" (1882), "Жіноча неволя в руських піснях народних" (1883), "Jak powstaja piesni ludowe?" (1887), "Вояцька пісня" (1888), "Наші коляди" (1889), "Из уст народу" (1894–1895), "Eine ethnologische Expedition in das Wojkenland" (1905), "Огляд праць над етнографією Галичини в XIX ст." (1928). У фольклористичній роботі "Студії над українськими народними піснями" (три томи у "ЗНТШ"; окреме видання 1913-го року) Іван Франко провів історично-порівняльний метод.⁸⁸ДЕ

Такий перебіг подій активізував українське наукове, культурне, освітнє і шкільне життя на західноукраїнських землях. Ідею розвитку національної освіти підтримували і пропагували українські культурно-освітні об'єднання "Просвіта" (1868), "Руське педагогічне товариство" (1881), рух народів, студентських громад, жіночий емансипаційний

рух галичанок, дошкільне товариство, літературно-наукове товариство "Галицько-Руська Матриця", "Руська трійця"; відкривались читальні, відбувався друк підручників; пропагувались твори українських письменників тощо [3, 160–165].

Висновки. Досліджуючи розвиток шкільної освіти в Галичині, нам вдалось відстежити, що, закони, які приймалися у другій половині XIX ст., відображали певні здобутки галузі, визначали процес становлення української національної свідомості. Оскільки кількість шкіл на території краю не задовольняла запити населення, а потяг до знань був великим, передові педагогічні діячі, освітяни стали ініціаторами створення різних типів шкіл. Діяльність просвітителів сприяла піднесенню національної самосвідомості народу, розбудові української школи, адже від її розвитку залежав культурний та економічний поступ держави і народу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Любар О. О. Історія української школи і педагогіки : навч. посіб. / Любар О. О., Стельмахович М. Г., Федоренко Д. Т. – К. : Т-во "Знання", КОО, 2003. – 450 с.
2. Ступарик Б. М. Шкільництво Галичини (1772–1939) : монографія / Б. М. Ступарик. – Івано-Франківськ : Акорд, 1994. – 144 с.
3. Медвідь Л. А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні : навч. посіб. / Л. А. Медвідь. – К. : Вікар, 2003. – 335 с.
4. Гончарук П. Історія України з найдавніших часів до початку XX століття / П. Гончарук. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 528 с.
5. Кравець В. Історія української школи та педагогіки / В. Кравець. – К., 1994. – 230 с.
6. Культурне життя в Україні. Західні землі : документи і матеріали / [упор. Т. Галайчак, О. Луцький, Б. Микитів]. – К. : Наукова думка, 1995. – Т. 1. – 715 с.
7. Маланюк П. М. Освітні тенденції та виховні ідеали просвітницьких сподвижників Галичини / П. М. Маланюк. – Тернопіль, 2000. – 160 с.
8. Енциклопедія видання [у 6 т.] : "Україна: хронологія розвитку". – К. : Вид-во "Кріон", 2002.

Стаття надійшла 10.03.2015 р.